

A hores d'ara, els arbres que s'havien de sembrar al carrer Amargura no s'han sembrat ja que podrien destruir l'estratigrafia arqueològica que queda en aquest indret.

Per altra banda, l'excavació d'urgència realitzada fa palès:

- Una necessitat del control arqueològic d'obra pública en els centres històrics dels pobles i ciutats de les illes.
- Que es necessita una redefinició i ampliació del centre històric de Manacor catalogat com a BIC.
- La necessitat per part del Consell de Mallorca d'exigir els plànols especials dins els centres històrics i que aquests estiguin acompanyats d'estudis històrics i zones de risc.
- La necessitat urgent d'incorporació d'arqueòlegs a nivell municipal i supramunicipal, tant pel que fa a planejament com a seguiment d'obres. D'aquesta manera, es donaria compliment a la filosofia que vol impulsar el Pla territorial insular de Mallorca.

BIBLIOGRAFIA

- Autors diversos (2000): *Investigacions al voltant de l'excavació del solar de Correus de Ciutadella*. Publicacions des Born n. 7. Societat Històricoarqueològica Martí i Bella. Ciutadella.
- CARVAJAL, A.; FERRER, A. (2003): *Evolució urbana de Manacor (1600-1944)*. Col·lecció Així és Manacor núm. 7, Ajuntament de Manacor.
- FUSTER, G. (1966): *Historia de Manacor*. Col·lecció Balèria, Llibres de Manacor.
- PRATS, G.; MALGOSA, A. (2007): *Informe preliminar el Palau 2005* (Manacor, Mallorca). Informe inèdit del Grup de Recerca Osteobiogràfica de la Universitat de Barcelona.
- RIERA DALMAU (2006): *Història de Manacor. Siglo XIX*. Gràfiques Muntaner S. L. Manacor.

NOTES

- Aquest article, amb algunes modificacions, fou presentat a les II Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears celebrades l'any 2007.
- Agrair a Toni Pascual l'ajut que em va donar durant la feina de camp i la informació documental que ha aportat per a l'article.
- Agrair a en Sebastià Matamalas, membre de la brigada municipal, el fet de compartir moments de rialles i pensaments mentre estàvem ficats en *es clot del Palau*. També agrair a en Toni Socies, cap de la brigada, el seu ajut incondicional en totes les tasques de patrimoni sempre que el necessitem.
- Finalment, agrair a en Toni Sureda, regidor de Serveis Generals que, encarà que pensàs inicialment que allò eren "ossos de moix", ens deixàs fer la nostra feina i respectàs l'actuació arqueològica.

Resultats preliminars de la intervenció a la Naveta 1 de s'Hospitalet Vell (Manacor, Mallorca)

Damià Ramis

Magdalena Salas

Introducció

El jaciment de s'Hospitalet Vell es troba a la zona sud del terme de Manacor, prop de la costa en direcció a Cales de Mallorca. Es troba situat al polígon 21, parcel·la 121 del terme de Manacor i té el número d'inventari 26-140 del Catàleg de Centres d'Interès Cultural de Manacor. És propietat municipal, fet que ha motivat el seu estudi per part de l'Administració i el deure de conservació, tal com indica la Llei de patrimoni històric de les Illes Balears (Llei 12/1998, de 21 de desembre).

Es tracta d'un jaciment plurifàsic que va des de l'edat del bronze (PONS, 1999) fins a l'època islàmica (RIERA i ROSSELLÓ-BORDOY, 1995). És conegut en l'àmbit científic des de finals del s. XIX (WATELIN, 1909). ALCOVER (1941) va publicar una hipotètica planta i un assaig de reconstrucció del talaiot. El 1973 es va aixecar una planimetria provisional del talaiot que va ser posteriorment rectificada (ROSSELLÓ-BORDOY, 1983). Del 1976 al 1985 s'hi realitzaren excavacions dutes a terme per l'equip del Museu de Mallorca, gràcies a les subvencions de la Direcció General de Belles Arts de Madrid. És en aquest moment quan el jaciment és conegut a àmbit nacional i quan se n'impulsa el coneixement i la difusió científica.

L'any 2002, l'equip del Museu d'Història de Manacor, amb el finançament de l'Ajuntament de Manacor i del Consell de Mallorca, inicià el projecte de consolidació, excavació i dinamització del jaciment (MUNAR *et al.*, 2002; MUNAR i SALAS, 2005; MUNAR, 2006; SALAS *et al.*, en premsa). És per aquest motiu que en aquesta primera fase del projecte que abasta fins al 2004 s'hi realitzà una primera intervenció consistent a consolidar i restaurar la naveta 1, i en el segon projecte triennal s'hi realitzà l'excavació exterior de l'estructura.

Intervencions realitzades a la naveta 1

L'interior d'aquesta estructura, també anomenada naveta *Ponent*, havia estat excavat els anys 1983 i 1984. Inicialment es donaren a conèixer aspectes puntuals dels resultats de l'excavació, com ara les característiques de l'estructura de combustió (ROSSELLÓ-BORDOY, 1986-89) o les evidències metal·lúrgiques (ROSSELLÓ-BORDOY, 1987). PONS (1999), juntament amb els principals materials ceràmics, oferí els resultats de tres datacions radiocarbòniques realitzades sobre mostres de carbons del foguer de la naveta, que se situen a la segona meitat del II mil·lenni aC.

Durant la campanya del 2004 s'observà que les navetes 1 i 2 es trobaven en un estat de conservació dolent a causa que des del final de les excavacions dels anys 80 fins en aquell moment no s'hi havia duit a terme cap actuació, excepte neteges puntuals. Les inclemències del temps i els treballs agrícoles havien anat debilitant les estructures i havien provocat l'enderroc de les pedres i la pèrdua de la massa de terra i pedres que formen el reblit dels murs. En aquestes estructures fins i tot s'havien desdibuixat les traces del conegut "hogar-parrilla", donat a conèixer com a estructura de combustió dels habitatges d'època pretalaiòtica (ROSSELLÓ-BORDOY, 1986-89).

Pel que fa a la naveta 1 -objecte d'aquest article-, primer se'n va treure el nivell superficial (UE 0). Es tractava d'una unitat de terra de color molt vermellós, molt disgregada i fàcil de treure. Per sota d'aquest, ja va aparèixer un nivell de terra de color vermell ataronjat i de textura molt compacta (UE 1) en la qual ha aparegut ceràmica *in situ*. Aquest és el nivell que es varen deixar els excavadors durant els anys 80 quan es va donar per acabada l'excavació de la naveta. Així i tot, per no comptar amb les dades dels diaris d'excavacions, que actualment no es troben dipositats en el Museu de Mallorca, no s'han pogut realitzar equivalències amb els nivells excavats anteriorment.

Aquesta UE 1 es va trobar com un nivell uniforme per tot l'interior de la naveta, encara que cal dir que a la zona de l'interior del portal presentava una textura molt més compacta. Per aquest motiu es va decidir fer una cala interior a la zona SO, per davall de les falques de pedra del parament interior del mur. En aquesta zona, hi va aparèixer un nivell de pedres planes (UE13) mesclada amb la mateixa UE 1 que passa per sota dels murs. Sembla tractar-se d'un nivell de preparació de la terra i només en determinades zones es col·loquen aquestes pedres planes per omplir buits. En aquesta zona no surt gens de ceràmica. Davant l'evidència que hem obtingut amb aquesta cala, a la zona SO es va decidir no obrir-la més i deixar-la com una zona de reserva arqueològica.

Fig. 1. Nivell de preparació per construir la naveta.

Pel que fa a la zona de la llar de foc (FET 1: UE 4, UE 7), excavada els anys 80, s'hi va realitzar una nova excavació per poder fer-ne la consolidació. Es procedí a delimitar la llar. Per sota de les pedres de la llar, que encara es trobaven en posició, hi aparegué un nivell de color vermellenc de gra molt fi que presenta zones rubefaents. Encara que en principi s'identificà com una altra unitat estratigràfica (UE 7), s'acabà veient que es tractava del mateix nivell de preparació detectat a tot l'interior de l'estructura, encara que en aquest cas era més dur per l'acció del foc de la llar.

També es va fer una cala a l'interior del mur O (FET 4: UE 16, UE 17, UE 18 i UE 19), ja que en la seva part central es veia com havia estat reblat amb anterioritat. S'ha pogut esbrinar que la forma de construir el mur de la naveta consistia a posar primer

Fig. 2. Cala a l'interior del mur oest.

les pedres grosses tant del parament exterior com interior, després es falcaven per l'interior de la mateixa manera que trobam per la cara exterior. Posteriorment es col·locaven pedres mitjanceres encaixades les unes amb les altres i a sobre es tirava terra argilosa que quedava molt compacta. Per finalitzar, s'acabava d'omplir amb terra de poca consistència i pedra més petita.

Pel que fa a les actuacions de consolidació i restauració, la directora de restauració, Margalida Munar, en va restaurar l'absis. L'absis de la construcció es trobava totalment perdut tant en el parament intern com en l'extern i només es conservaven algunes de les falques que sustentarien les lloses de tancament. Donades aquestes premisses, es va decidir restituir el tancament de l'absis amb el parament intern, ja que teníem indicis suficients per poder esbrinar el seu traçat original. Es varen realitzar una sèrie de plantilles fent servir com a referència les falques trobades, els sondejos arqueològics realitzats i la simetria dels paraments.

Fig. 3. Restitució de l'absis.

La decisió de tancar l'estructura per a l'absis no va ser purament per un sentit estètic, sinó que era la forma més eficaç per fer el conjunt més intel·ligible i fàcil d'interpretar; era la manera d'evitar que la gent confongués l'absis amb l'entrada de l'estructura. De totes maneres, el tancament de l'absis quedà ben diferenciat ja que s'utilitzà un morter de color rosat per tal de diferenciar els nous elements dels originals d'una manera clara. Per altra banda, es va decidir no restituir el parament extern ja que es trobava molt perdut, amb mancances molt considerables d'elements constitutius. A més, amb la restitució de l'absis amb el parament intern ja quedava prou clara la planta de la naveta.

Durant la campanya de 2005 començà l'excavació

exterior de la naveta 1 per poder consolidar el parament exterior. Pel que fa al parament est, ja es comprovava visualment que havia patit més degradació des d'antic perquè l'arada havia desplaçat i trencat les pedres que en formaven part. L'excavació d'aquesta zona no va aportar cap dada interessant quant a construcció i arqueologia. Des d'aquest moment els treballs arqueològics es varen centrar a l'altre costat de l'edificació. Fins a la campanya de 2007 l'excavació a l'àrea exterior ha afectat una superfície d'uns 120 m² en una franja immediatament a l'oest de la naveta 1, amb una amplada d'entre 4 i 5 m, que s'estén des de l'absis d'aquesta estructura fins a l'absis de la naveta 2. Aquesta zona sí que va oferir resultats rellevants.

El primer element a comentar és el FET 5 (UE 20 / UE 21). Es tracta d'una estructura quadrangular feta amb pedres d'una mida considerable i reomplerta per un sediment de terra marronenca barrejada amb pedres petites i pilots de fang. Encara que inicialment considerarem aquesta UE com una estructura, l'excavació posterior d'aquest indret ens va demostrar que es tractava d'un mur de doble parament adossat a la naveta.

A més, el FET 5 es troba alineat amb una altra estructura semblant (UE 45) i l'espai entre ambdues defineix un portal o corredor que presenta un sòcol o escaló. En un moment donat aquest pas va ser amortitzat per un nivell d'enderroc (UE 39) que va donar diverses formes ceràmiques típiques de naveta, amb restes d'un fragment de tronc carbonitzat i una banya de caprí.

D'altra banda, la UE 45 es troba adossada a un altre mur ciclopi (UE 46) situat al límit de l'excavació actual i que probablement es tracta d'una altra edificació coetània a la naveta 1.

Adossat a aquesta darrera estructura de tendència rectangular (UE 45) arranxa cap al sud un mur de pedra d'un sol parament i de tendència corba (UE 29). Quant a l'àmbit constructiu, es va observar com el tram septentrional d'aquest mur presenta una tècnica constructiva de pedres col·locades de pla, mentre que el tram meridional és de lloses verticals falcades. També durant l'excavació es va poder documentar arqueològicament la diferència cronològica d'ambdós trams, ja que el primer està bastit sobre el nivell de circulació (UE 44) i el segon es troba sobre un retall en aquesta capa farcida pel nivell d'argila cuita (UE 42).

Sobre el nivell de circulació es va definir un estrat de coloració taronja molt compacte de fang cremat (UE 33/42), interpretat com les restes d'un sostre caigut. A sobre d'aquest nivell es troben dipositades les UE 38 i 26/30, nivells terrossos amb pedra petita i amb abundància de pilots de fang, adossats a les cares est i oest respectivament del mur UE 29.

A la UE 30 es va documentar un retall (UE 32) que formava part d'una estructura de combustió a la part superior de la seqüència estratigràfica d'aquest sector, i que hauria provocat l'alteració tèrmica del parament extern de la naveta (UE 16), fet visible en el color i les esclatxes presents a les lloses d'aquest parament.

D'aquests nivells d'argila cremada es varen seleccionar una sèrie de mostres. Els resultats (BELARTE, inèdit) revelen que entre les mostres es varen diferenciar els següents tipus de restes: restes constructives -elements de cobertes i fragments de revestiment d'encanyissat- i restes d'elements d'equipaments semifixos -aquells elements als quals no es pot atribuir una funció constructiva i que podrien haver format part de contenidors, dipòsits o altres elements d'equipaments.

L'excavació exterior també va permetre documentar una filada de lloses paral·leles al parament exterior de la naveta, que es va definir com a banqueta (UE 35). Aquesta té un recorregut a nivell de tot el parament exterior O fins a la zona de l'absis, cosa que fa pensar que s'hauria pogut estendre per tota la naveta. Però a causa de l'estat d'arrasament tant de l'absis com del parament E ha desaparegut. Aquesta banqueta es fa en el mateix moment que es construeix el parament extern. Es va poder comprovar que el FET 5, adossat al mur de la naveta, recolzava sobre la banqueta i, per tant, era posterior a aquesta.

Fig. 4. Imatge de la relació entre FET 5 i banqueta.

En el parament extern O es fa ver una cala a la cantonada entre les UE 20 i 16. Així, aquest sector, juntament amb la cala que s'havia fet dins la naveta l'any 2004, ens ha permès entendre millor el sistema constructiu que empraven a l'hora de construir les navetes:

1- La primera passa és retocar la roca natural. Per això hi ha zones on s'aplanen les puntes que pugui tenir (UE 58).

- 2- La roca mare està recoberta per un nivell de terra groguenca que té pedres planes associades per anivellar (UE 57). Aquesta UE s'equipara amb la UE 13 que va aparèixer a l'interior de la naveta; a més, coincideixen per cotes.
- 3- A sobre hi ha un nivell de terra molt roja i compacta; és el que es denomina com a *call vermell*, però té material ceràmic. Aquest és el nivell de preparació del terreny on s'assentarà l'estructura (UE 56 en el sector SO i UE 59 en el sector NO).
- 4- Després es comencen a col·locar les pedres que conformen la primera filada i a sobre es va alçant el parament. Per col·locar les diferents filades han d'anar fent retocs a les lloses *in situ*. A sobre de la UE 56 s'han trobat les llenques que probablement són evidències d'aquests retocs a les pedres de les diferents filades a l'hora d'encaixar-les.
- 5- Una vegada tenen fet el mur que conforma la naveta, construeixen una banqueta (UE 35) que s'ha trobat a tot el perímetre exterior O. Hem de pensar que la part E ja havia estat destruïda des d'antic per l'efecte de l'arada.
- 6- Quan està feta la banqueta, es realitza el nivell de circulació o paviment que utilitzen a l'exterior (UE 44). Aquest és l'única unitat associada al nivell de circulació exterior que només surt per la banda SO, no per la NO.

Fig. 5. Imatge de la cala realitzada.

En el sector exterior SO, entre la naveta 1 i 2, associat a la UE 37, que consideram com un nivell d'abandonament, hi va aparèixer un gran femer amb una concentració important de fauna i ceràmica del bronze final. És concretament en el sector oest, davant la façana, on ha aparegut una concentració més alta d'aquests materials. En aquesta zona és on ha aparegut també un penjoll d'ós amb decoració de cercles associat a aquest femer.

Fig. 6. Penjoll d'ós.

Fig. 7. Femer de la UE 37.

Fig. 8. FET 6.

Després d'haver tret tota la UE 37 d'aquest sector, hi han aparegut restes d'un mur (UE 49, 50 I 51) i una estructura en forma de cubeta de pedra (UE 52 I 53). Aquests murs són d'un mateix moment cronològic i l'hem identificat com a FET 6; aquest està a sobre de la UE 44, que considerem el nivell de paviment que trepitja la gent que habita les navetes. El FET 6 no es troba adossat a la naveta 2, per la qual cosa haurem d'esperar a desmuntar aquesta estructura per acabar d'aclarir la relació estratigràfica.

Consideracions finals

Les actuacions de consolidació i restauració realitzades a la naveta 1 durant aquestes campanyes han contribuït a frenar l'erosió progressiva a la qual estava sotmesa aquesta estructura d'habitació. Per altra banda, pensam que han ajudat els visitants del jaciment a entendre millor com funcionava una casa de l'edat del bronze.

Les feines de restauració han fet necessària l'excavació d'alguns vestigis de l'interior de la naveta, especialment

aquells situats sota determinats elements arquitectònics. Aquest fet ha possibilitat un millor coneixement de la dinàmica constructiva a l'hora de bastir la naveta.

Pel que fa a les actuacions arqueològiques a l'exterior de la naveta, els resultats disponibles a l'actualitat presenten un caràcter molt preliminar. Per elaborar de manera més ferma les conclusions d'aquestes intervencions serà necessari concloure les anàlisis de les diferents evidències materials que actualment es troben en curs; a més, les restes arquitectòniques visibles demanen la necessitat d'ampliar l'excavació en extensió per tal de poder gaudir d'una informació contextual més àmplia.

Així, en el moment actual de la recerca, es pot afirmar que el jaciment de l'edat del bronze de s'Hospitalet Vell presenta una complexitat arquitectònica molt major de la que se suposava abans de l'inici del present programa de recerca. En aquest sentit, l'ampliació en planta de la superfície excavada ha permès conèixer l'existència d'altres estructures adossades a la naveta 1. També ha fet possible la identificació del mur d'una altra estructura possiblement coetània.

Pel que fa a les restes mobles, que es troben en procés d'estudi, en primer lloc s'ha de parlar d'alguns elements ceràmics que es poden adscriure als inicis de l'edat del bronze. Aquest fet concorda amb les notícies sobre restes d'una ocupació tan arcaica del solar del jaciment. No s'han localitzat contextos pertanyents a aquest interval cultural, probablement a causa de l'escassa gruixa de la terra sobre el terreny natural que es tradueix en una escassa taxa de sedimentació. En canvi, aquests materials testimonials han aparegut incorporats a contextos clars i típics de finals del II mil·lenni cal BC. Aquests darrers es troben caracteritzats pels marcadors culturals ceràmics definits sobretot a partir de l'excavació de l'interior de la pròpia naveta 1 de s'Hospitalet Vell i de la seva relació amb datacions radiomètriques (PONS, 1999).

L'estudi d'aquests conjunts ceràmics i de les evidències arquitectòniques esmentades es combinaran amb el de les restes associades de caràcter metàl·lic, lític, faunístic i d'indústria òssia. Tots aquests elements permetran un millor coneixement del grup humà que habità l'assentament de s'Hospitalet Vell a finals del II mil·lenni aC.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, M. (1941). *El hombre primitivo en Mallorca. Estudio sobre la prehistoria balear*. Palma.
- BELARTE, C. (inèdit): *Informe sobre les restes constructives de terra del jaciment de s'Hospitalet Vell de Manacor, campanyes 2005 i 2006*. Tarragona.

MUNAR, M. (2006): "S'Hospitalet Vell, un exemple de conservació de patrimoni immoble." *MUSA, Revista del Museu d'Història de Manacor*, 2: 50-60.

MUNAR, M.; SALAS, M. (2005): "El projecte de consolidació, adequació i difusió social del jaciment prehistòric de s'Hospitalet Vell (Manacor)", a *III Jornades d'Estudis Locals de Manacor*: Manacor: Ajuntament de Manacor: 161-170.

MUNAR, M.; PASCUAL, J.; SALAS, M. (2002): "Consolidació, adequació i difusió social del jaciment prehistòric de s'Hospitalet Vell." A *Congreso Internacional sobre musealización de yacimientos arqueológicos (Barcelona, octubre 2002)*. Barcelona (editat en CD-ROM).

PONS, G. (1999). *Anàlisi espacial del poblament al Pretalaiòtic final i al Talaiòtic I de Mallorca*. Palma: Consell de Mallorca, Col·lecció La Deixa, 2.

RIERA, M.M.; ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1995): "El nivell andalusí de la sala hipòstila del poblat talaiòtic d'Hospitalet." *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 39: 289-292.

ROSELLÓ-BORDOY, G. (1979): *La cultura talayòtica en Mallorca*. Palma: Cort (segona edició).

ROSELLÓ-BORDOY, G. (1983): *El poblado prehistórico de Hospitalet Vell (Manacor)*. Palma: Institut d'Estudis Balearics.

ROSELLÓ-BORDOY, G. (1986-89). *El hogar parrilla en las navetas mallorquinas*. Empúries, 48-50: 260-267.

ROSELLÓ-BORDOY, G. (1987). "Metalurgia en el pretalayótico final de Mallorca." *Archivo de Prehistoria Levantina*, 17: 147-153.

SALAS, M.; MUNAR, M.; RAMIS, D. (2006): "El yacimiento prehistórico de s'Hospitalet Vell (Manacor-Mallorca). Un caso de intervención en el medio rural." A *IV Congreso Internacional de Musealización de Yacimientos Arqueológicos (Santiago de Compostela, 13-16 de noviembre de 2006)*. Santiago de Compostela (editat en CD-ROM).

SALAS, M.; MUNAR, M.; RAMIS, D. (en premsa): "El projecte d'intervenció a s'Hospitalet Vell de Manacor." A *I Trobada d'Arqueòlegs de les Illes Balears (Museu d'Història de Manacor, 15 i 16 de setembre de 2006)*.

WATELIN, L.C. (1909): "Contribution a l'étude des monuments primitifs des Iles Balears." *Revue Archeologique*, 14: 333-350.

El patrimoni cultural de MANACOR

Patrimoni etnogràfic

V
Jornades d'estudis locals de Manacor